

Antwerpen en ik

Dit wordt bij wijlen een oedipaal verhaal : *Antwerpen, mijn moeder en ik*. De stad als substituut en aanvulling van een moeder in een kroostrijk gezin. Niet voor niets is Antwerpen een metropool, een moederstad.

Zowat een jaar geleden ben ik na meer dan zesendertig jaar Frankrijk weer naar Antwerpen verhuisd. Velen, in Vlaanderen, hebben me gevraagd waarom ik dat deed. Niemand in Rijsel heeft me die vraag gesteld. Waarom ik, inmiddels zelfs Fransman geworden, niet liever *in Frankrijk* meer naar het zuiden of westen trok. Waarom ik weer voor de stad heb gekozen die ik zo lang geleden verlaten heb. Antwerpen, stad van grijs weer, van Carnotstraat, Boomsesteenweg en Bisschoppenhoflaan, van agressieve en verwaande mensen met een grote bek, en een nijtige burgemeester. Mijn Franse vrienden begrijpen zo'n Antwerpse keuze wel : *le retour au bled*. En vooral : *wat een stad !* Ze zijn misschien zelfs jaloers. [En een enkeling zal denken dat ik om fiscale redenen naar België ben gevlucht, maar daar heb ik het vermogen niet voor.]

In 1956 heeft mijn vader — nee : hebben mijn ouders — een auto gekocht. Of heeft mijn vader van zijn baas een auto gekregen. Toen was ik drie. Dit maar om te zeggen dat ik géén herinnering heb aan de lange wandelingen die ze voordien op zondagen maakten, met de kinderwagen en hun peuters van Merksem tot op het Kiel, waar mijn moeders ouders woonden. En mijn grootvader drukker was : de grote zwarte machine met rollen en riemen en de letterbakken stonden in zijn huis. Daar zag ik, hoorde en ruikte wat drukwerk was.

Maar, om het over Antwerpen te hebben, want daar ging het om, om de stad : mijn oudste herinneringen zijn auto-herinneringen, op de achterbank van Merksem naar 't Kiel, en soms verder, *door de stad*. Een jaartal, dus een leeftijd kleven, is moeilijk daarop.

[Net zo moeilijk als ik een leeftijd kan kleven op de tijd toen mijn kijk op de wereld zich tot Merksem beperkte, en dacht dat de paus én Sofia Loren er woonden, de een in dat grote huis met een hekken en een tuin in de Terlindenhofstraat achter de hoek, van de ander wist ik het niet. Misschien hoopte ik wel haar op straat te zien.]

Twee dingen (en wellicht meer) verbaasden me vaak als klein kind : ik zag mijn moeder en de schoonmaakster (de *kuismadam*) elke dag het stof van de meubels en plinten vegen, en : wanneer we met de auto naar het Kiel reden, waren er altijd ergens werken aan de straat. Zou de dag ooit komen dat er geen stof meer te vegen was, en alle straten waren hersteld ? vroeg het kleine Jefke zich af. Misschien was die laatste bedenking, omtrent werken aan straten, een eerste roeping naar stedenbouw, maar alles goed en wel beschouwd had ik ook deur-aan-deur-verkoper van stofzuigers kunnen worden.

Wie herinnert zich nog *den boulevard* — de Leien, zoals die toen waren ? Als kind vond ik die *boulevard* een heel avontuur. Ik hield van de dichte rijen platanen, van de auto's en van de snelheid, maar het tofst van al waren het wegdek en, bij storm, de verlichting. De courante, rechte stukken van de Leien waren met typisch Belgische betonplaten bestraat, met brede, zwartverpekte voegen, maar op de enigszins gebolde kruispunten lagen kasseien. Het heel eigen, goed voelbare en hoorbare ritme van die straat (*bdm, bdm, bdm, brrrrrrr..., bdm, bdm...*) heeft me vaak geplezierd. De onregelmatige afstanden tussen de kruispunten en hun ongelijke breedtes — op je gehoor kon je zeggen waar de Brederodestraat lag naar het Kiel — waren jazz. *Take Five* kan niet tippen aan wat ik daar voelde. Bovendien was de straatverlichting aan lange draden gehangen, dwars over de brede baan gespannen, zodat ze bij sterke wind flink aan het zwaaien ging, en de schaduwen van de bomen, waarvan de takken nog sterker wiegden, op het wegdek vervaarlijke, snel dansende monsters tekenden. Spannend was dat. Vermits we die dreigende maar ongevaarlijke fantomen enkel 's avonds zagen, op weg naar huis wanneer het al donker was, hoort daar ook de herinnering aan de duizenden feeëriek lichtjes bij, die op de Noorderlaan de haven ons schonk. Thuiskomen was, dankzij die lichtjes, heel vaak een feest.

De stad is voor mij altijd een lijflijk, zintuiglijke ervaring geweest. Het is, *sorry mensen*, vooral de stad als ruimte en materie die me boeit.

Toen ik wat groter was — zes, zeven of acht ? — had ik het geluk naar een *voeten-dokter* te moeten. Steunzolen, en een frisse gipsvorm om de maat te nemen, vervelend was dat niet. Die man ambachtte ergens nabij de Sint-Jozefkerk, het stadspark. *Mijn moeder nam me daarnaartoe, en liet alle andere kinderen thuis*. Soms zette mijn vader er ons af, met zijn Vauxhall, maar de rest van de namiddag was voor ons twee. Na het bezoek aan de podoloog nam

mijn moeder me met stevige tred mee *naar de stad*. De Keyserlei, de Meir — die toen mooier was dan de koopgoot nu —, Groenplaats, Boerentoren en trams. Veel mensen op brede trottoirs en hoge gebouwen erlangs. We gingen naar de grote magazijnen waar alles schittert en blinkt, en keken naar de mooie vitrines. Of ze kocht een kostuum voor me, in het befaamde huis Van Noten, 't Meuleken in de Kammenstraat. Daar, en met haar, heb ik van de stad geproefd. Heb ik alles gezien. Geen detail ontsnapte mijn jonge blik. Dat beeld van Antwerpen in de vroege jaren zestig, schat ik, zit nog steeds in mijn hoofd en mijn hart gegrift.

Toegegeven, ook *op de buiten, op het land* — of liever : *in de nevelstad* — ben ik stedeling geworden. Dat was als reactie op wat ik zag.

Omdat de konijnenpijp (*Waasland-* of *Imalsotunnel*) gegarandeerd voor files zorgde, leidden onze wegen naar het westen des lands veelal over Boom (met de Rupelbrug, waar je van ver kon zien of ze open stond), en Breendonk (waar we nooit zijn gestopt). Dendermonde, Diksmuide en Nieuwpoort waren ons doel, zodat ik over het grootste deel van de weg, behalve de polders, alleen maar lelijkheid zag. Ik weet nog dat ik toen mijmerde, begin jaren 60, dat er iets als ruimtelijke *ordering* zou moeten bestaan. [Die is er nauwelijks gekomen, in meer dan vijftig jaar. Gelukkig is stedenbouw meer dan dat.]

Van toen ook dateert mijn idee dat aan het eind van het trottoir de beschaving stopt. Liefde voor de stad, en afschuw voor wat men *de buiten* noemt, zo simpel is dat.

Later trokken we, broers en zussen, ook zonder moeder naar de stad, om in de *Innovation*, én de *Vaxelaire*, én de *Grand Bazar*, en misschien nog elders, naar het speelgoed van Sinterklaas te kijken — de treintjes vooral, en er hun grijs geraas te horen — of om in Mortsel, met tram 15, bij de beste tante (en nonkel, die ook veel treintjes had) op bezoek te gaan. Op de trottoirs en kasseien van de stad en op de smalle vluchtheuvels van haar trams heb ik vaak en graag gestaan en gestapt.

Drie evenementen — of initiatieven — hebben de jonge Jef de kans gegeven Antwerpen nog beter te smaken. En de pagadder (of stroboer) de illusie sinjoor te zijn.

Halverwege de jaren 60 organiseerde de Stad, of was het de krant, geleide bezoeken aan de musea. Die zomer heb ik, als cultuur-stachanovist en *would-be-sinjoor*, alle Antwerpse musea bezocht, tot en met het Brouwershuis, Smidt van Gelder op de Belgiëlei, en het Provinciaal Veiligheidsmuseum in de Jezusstraat, dat nu in Berchem zit. Zelfs de *Oude Beurs* en het Zilver- en Fotografiemuseum in het Sterkshof hebben die jaren mijn aandacht gehad, maar of ze op datzelfde lijstje hebben gestaan of op een ander weet ik niet meer.

Wat later, '68 moet het zijn geweest, nadat ik jarenlang vooral in de Merksemse en Ekerse polders, op de Luchtbal en in de Merksemse haven had gefietst, verkende ik de bouwwerken voor de "E3", de Antwerpse *Kleine Ring*. [De polders verdwenen heel snel. En, bedenk ik nu, als je in Merksem woont waren de Luchtbal en de haven zowat de enige plekken waar je iets of wat architectuur kan zien.] Ik vond dat mooi, die E3, indrukwekkend, en vooral heel modern — *zonder lichten* tot Parijs, dat leek me wel wat. Ik wist zelfs wat een clothoïde is, maar droomde onderwijl van een dicht bos en lommerrijke lanen op de vage gronden *neven* die ring. Want in Antwerpen is alles *zo steen*. Bomen zijn er wel gekomen, op de bermen, maar die vormen geen bos. Bij die fietstochten week ik meer dan eens af van mijn traject langs de Singel (of *Binnenboulevard*, zoals zijn doopnaam was), om ook de aanliggende buurten te zien. Zo stond ik op een mooie dag vol verbazing voor de vergane glorie van het immense *café-orgel* dat Cogels-Osylei heet — waarvan je de klank kon vermoeden, maar dat met afbraak was bedreigd. Ik hapte naar adem bij wat ik zag. Al kon dat ook van 't fietsen zijn, veel adem heb ik nooit gehad.

In juli 1971, de zomer na mijn middelbaar, was ik loopjongen bij een internationaal import- en exportbedrijf van granen op de Katelijnevest. Mijn eerste vakantiejob. 's Morgens verdeelde ik de telexen en de brieven, ik ging om koffie, hield de archieven van de binnenvaart bij, en ging 's avonds, na het frankeren, op de Groenplaats naar de post. Maar vooral was ik belast met wat de personeelschef "*het aanbieden van contracten*" had genoemd. Waarmee ik me heel belangrijk vond. Tweemaal daags ging ik op stap met een reeks grote enveloppes, en soms korte berichten, waarmee ik een dozijn andere kantoren én de Handelsbeurs bezocht. Die kantoren, ook graanhandels neem ik aan, die de vrachten aan en van elkander verkochten, terwijl het graan zelf in de schepen, silo's of lichters lag, waren gevestigd in de meest verscheiden gebouwen en lokalen in een klein gebied dat van de Graanmarkt tot de Koornmarkt reikt. Lange gangen, oude liften, klagende deuren, bestofte mannen die in amper verlichte kantoren papieren verschoven. [Nee, niet alle lokalen waren zo.] Voor mij was het een verkenning van de stad en haar oude en minder nieuwe gebouwen, aan buiten- en binnenkant. Behalve het metselen van mensapenkooien in de Zoo, enkele jaren later, is het de mooiste vakantiejob die ik ooit heb gehad. En ze was, meer dan elke andere, *in en mét* mijn stad.

Een vierde kans, jaren later, heb ik niet gegrepen, toen ik *niet* besliste om net als mijn vrienden een zomer lang bij de MIVA als wattman te gaan. Met een PCC-tram in je rug door de Kerkstraat rijden, ticketjes verkopen, *doorschuiven alstublieft* roepen, en onderwijl letten op het drukke verkeer, de lichten, en de wissels die onder de plassen lagen. Buurten verkennen in Hoboken of Deurne-Noord waar ik nooit was geweest. Tot vandaag heb ik spijt van mijn weigering toen.

Nu ik als gepensioneerde naar Antwerpen gekomen ben, mag ik wel zeggen, als bevraging van mijn keuze nu : als je een stad of een streek wil kennen, als je er wil aarden, moet je er werken. Dat vond ik destijds in Niort en *les Deux-Sèvres*, dat vond ik in Rijsel en *le Nord* — ik was er werker, inwoner én toerist. En toen ik in Padua of Piacenza, de Lofoten, Missoula of Le Havre als toerist stond, beeldde ik me in wat het zou zijn daar een job te hebben. Misschien is dat net de reden waarom ik nu *opnieuw* Antwerpen gekozen heb. Zonder job zou ik elders niet aarden — hier wel, ik kén de stad — en in Rijsel ben ik te lang geweest. Voor mij is Antwerpen een nieuwe én hernieuwde start. En dat is ze des te meer omdat ze nu zo snel aan het veranderen is. Antwerpen is oud en vertrouwd, en ze is helemaal nieuw. Een stad die verandert, die elk jaar anders is, dat boeit me wel. Uiteindelijk was ik ook voor zo'n verandering, meer dan dertig jaar geleden, naar Rijsel getrokken.

Op kot heb ik nooit gezeten, dat was het nadeel van studies in Antwerpen, voor wie van Merksem is. Maar de niet altijd zware, en vooral zeer onregelmatige studiedruk aan de Academie heeft me veel stads-tijd gegund. Tussen en na de uren, of *in plaats van*. Ook de ontwerp-opdrachten golden vooral de stad : Vleeshuisbuurt, Eilandje, Falconplein, Sint-Andries of, wat verder, het Foorplein in Borgerhout. Niemand weet nog hoe verloederd dat toen allemaal was. Stuivenberg als eindwerk koos ik zelf nadien. Het was ook de tijd dat ik 's avonds meer dan eens de laatste tram liet vertrekken, omdat het feest pas dan begon, zodat ik 's nachts te voet naar Merksem moest. Toen hebben de lichtjes op de Noorderlaan me minder bekoord. De gemiste Antwerpse kot-tijd heb ik nadien ingehaald, zodra ik werkte voor een honger-, nee *stage*-loon, eerst in een objectief onbewoonbaar maar spotgoedkoop krot, en nadien, beter betaald, een correct appartement in hartje stad. Tot ik naar Frankrijk trok. In de familie ben ik, soms letterlijk, de afstandelijke. Dat heb ik, en veel meer, van mijn moeder geërfd.

Het was niet de liefde voor een andere stad, of voor een ander land, maar voor een *Française*, die me van Antwerpen heeft vervreemd. Een psycho-analyticus zal stellen, dat ik bij haar een nieuwe moederbinding heb gezocht — en jaren later, naar onze kinderen, deeltijds en averechts nóg een moederbinding heb gebouwd, hoe noemt hij dat ? Werken in Parijs, boulevard Auguste-Blanqui, métro Glacière, was een ervaring — tussen de pijlers van het metro-viaduct werd zelfs een *Belmondo* gedraaid : *le Marginal* —, wonen in de banlieue was dat minder, al waren er prachtige wandelingen en fietstochten te doen. Alles wat boeide lag buiten de buurt. Waarna we naar een middelgrote *Préfecture*, Niort, zijn verhuisd, die je met breed gemeten zestigduizend inwoners niet echt een stad noemen kan. Een plek met een prachtige omgeving — *Marais Poitevin*, romaanse kerkjes, Atlantische kust — maar waar alle *cultuurfreaks* een

abonnement op hetzelfde cultuurhuis hebben, en er bij elke voorstelling samen zijn. *Le monde est petit*. Toen dacht ik dat dat een prachtige omgeving zou zijn, om later, veel later op pensioen te gaan. Nu vind ik dat niet. Maar het is en blijft er mooi — geen kleur is warmer dan de kalk van hun muren. Ik ben er meermaals weergekeerd, en ga dat nog doen. Al zijn mijn beste vrienden van toen ook sinds lang naar elders verhuisd. En word ik er weemoedig van — want ik hou niet van *het land*, ik word er landziek van.

Rijsel, *Lille*, de stad aan de grens, heeft me intens geboeid. Dat is wel nodig als je als stedenbouwkundige werken wil... Maar toch was het minder de ruimte en de vorm, dan de ligging en de dynamiek die me aansprak. En het netwerk van mensen dat me in hun midden heeft opgenomen — maar de laatste jaren aan het ontrafelen was. Ik ben er zelfs nog Franser geworden dan ik voorheen in Niort al was. Dertig jaar heb ik er gewoond en gewerkt, mijn kinderen zijn er opgegroeid, de tweede zelfs geboren. Mijn verhouding met Rijsel en Frankrijk heeft de liefde voor hun moeder een kwart-eeuw overleefd. Andere relaties, *apart together*, zijn stukgelopen, maar dat is niet dit verhaal. Uiteindelijk keerde ik, nu mijn kinderen vertrokken zijn, soms heel ver, naar mijn oude moeder — en mijn moederstad — terug. Ik ga ervan uit dat we nog vele jaren samenblijven. In Rijsel werd ik een gepensioneerde, hier voel ik me, behoudens uitzondering, een jonge man.

Jef, 6 augustus 2020 (licht gewijzigde versie 31 oktober 2020)